

Література:

1. Відбуття делегації. Хрещатик : Газета Київської міської Ради народних депутатів. 1993. № 63 (419). 6 квіт. С. 1.
2. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 1689. Оп. 1. Спр. 233. 10 арк.
3. ДАК. Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 80. 215 арк.
4. ДАК. Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 81. 187 арк.
5. Мужилко О. Влада міста Києва (1990–2011). Київ : Бужани, 2011. 146 с.
6. Сорокін А. А. Українська історіографія становлення побратимських зв'язків між м. Києвом та містами КНР на зламі 1980–1990 рр. Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVI міжнародної наукової конференції, 30 листопада 2022 р., м. Київ. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 136–139. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/183/3566/8130-1> (дата звернення: 29.11.2023).

УДК 94 (4) 94 (5)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-31>

Сошніков А. О.

ORCID: 0000-0002-3019-5131

доктор філософських наук, доцент,

доцент кафедри музейно-туристичної діяльності

Харківська державна академія культури

м. Харків, Україна

ТАЛАСЬКА БИТВА 36 Р. ДО Н. Е.: УЧАСТЬ РИМЛЯН У ВІЙСЬКОВОМУ ЗІТКНЕННІ МІЖ ГУНАМИ ТА КИТАЙЦЯМИ В ПІВНІЧНОМУ ТЯНЬ-ШАНІ

Ключові слова: музеалізація військової історії, Стародавній Світ, Стародавній Китай, Стародавній Рим, гуни, Схід і Захід, контактні зони цивілізацій.

Двома найбільшими військовими потугами стародавнього світу були держави Рим і Китай. Римляни завоювали все Середземномор'я, і так само китайці за династії Хань завоювали всі кращі навколишні землі. Якщо армії цих двох держав мали зіткнення, це могло статися лише в Центральній Азії, оскільки римляни заходили на далеку

відстань на схід від Середземного моря, а китайці просувалися на захід від Паміру.

У 48 р. до н. е претендент на гунський престол Чжичжи (Чи-чи) вбив китайського посла і втік на захід, куди його запросив цар Согдіани. У долині річки Талас він збудував для себе і для свого війська фортецю, оточену земляним валом і подвійним частоколом зі сторожовими вежами (500 чоловік будували її два роки) [3, р. 191].

У цей час у китайському «Західному краї» (так у китайських історичних хроніках називається територія на захід від застави Юйменьгуань, розташованої на захід від Дуньхуана) Чень Тан, молодший офіцер, засланий сюди за провину, побачив у діях Чжичжи загрозу для китайських інтересів. Він сформував армію з китайських військ, дислокованих у західних прикордонних районах, і допоміжних підрозділів із союзних місцевих держав, переконав китайського губернатора супроводжувати його в експедиції та вирушив у похід. Китайська армія успішно здійснила довгий марш, увійшла в Чуйську долину і взяла Чжичжи в облогу у його фортеці. Той спробував розпочати переговори, але був змушений вибирати між боротьбою та капітуляцією. Він відмовився йти до Китаю в кайданах, і штурм почався.

Спочатку союзні сили гунів і согдійців намагалися відігнати ворога від стін фортеці, на вежі якої майорів п'ятиколірний прапор. Піхотинці вишикувались «як риб'яча луска» і прикрили дві брами. Однак китайські війська арбалетними пострілами відтіснили ворога вглиб фортеці. Град стріл паралізував оборону стін та веж. Чжичжи, поранений стрілою в ніс, усамітвився у своїх покоях, де надвечір помер. Уночі до фортеці підійшла союзна гунам согдійська кіннота, але після млявої демонстрації відступила. Тим часом китайські війська завалили рів і знищили частоколи, готуючи штурм цитаделі. Китайські самостріли були досить потужними для того, щоб витіснити захисників з валів, тож, незважаючи на сильний опір гарнізону, наступного дня фортеця була взята штурмом.

Після захоплення фортеці дружині Чжичжи, його старшому синові, а також 1518 іншим особам чоловікам, імовірно гунам, були відрубані голови; 145 було захоплено живими і понад тисяча здалися на милість переможців. Китайці не стали закріплюватись у Согдіані. Чень Тан привіз до столиці голову Чжичжи і після довгих суперечок в уряді був прощений і нагороджений.

На основі інтерпретації інформації з «Історії ранньої Хань» висунуто гіпотезу, що на боці Чжичжи в цій битві взяв участь загін римлян, який використовував традиційну римську зброю і тактику. На користь цієї версії свідчать два непрямі докази: опис фортечних воріт, прикритих загоном піхоти «наче риб'ячою лускою» (що дуже схоже на

римську «черепаху»), і опис укріплень фортеці (земляний вал, подвійний частокіл, сторожові вежі), що вказують на те, що вона була збудована під впливом саме римської, а не грецької чи парфянської фортифікації.

Вишкіл «наче риб'яча луска» – непростий маневр. Ці солдати мали згурпуватися разом і накритися своїми щитами. Маневр вимагав від усієї групи одночасності дії, а також високої дисципліни, якої могла досягти лише професійна армія. На той час єдиними відомими професійними солдатами, організованими в регулярні підрозділи, були греки та римляни. Кочівники та варвари кидалися в бій як неорганізовані орди.

Щити воїнів македонської фаланги були маленькими і круглими, тому прикриття ними не мало значного ефекту, тоді як щити римських легіонерів були великими, чотирикутної форми, які можна було легко з'єднати разом і захиститися від снарядів. Інакше кажучи, щоб пояснити вишкіл «наче риб'яча луска» у формуванні передових загонів до бойового порядку, ми маємо припустити тут схожість тактики римських легіонерів та піхотинців у глибині Центральної Азії.

У 54 р. до н. е. римський полководець Красс вирушив у похід на парфянську територію з військом із семи легіонів, чотирма тисячами кавалерії та такою ж кількістю легкоозброєних людей. Парфянська армія перехопила його біля Карр. Їхнє військо, що складалося переважно з кінних лучників, оточило каре римлян і цілий день безперервно обстрілювало їх смертоносними стрілами. Парфянська кіннота ухилилася від атак, і римські легіони були безпорадні, бо римляни не могли схопитися зі своїми противниками в рукопашному бої. Атаки допоміжної кінноти та деяких легіонів під командою сина Красса, Публія, лише відволікали ці легіони від основної римської армії. Щоб захиститися від парфянських стріл, легіонерам не залишалось нічого іншого, як вишикуватися в каре та зімкнути навколо себе щити. Найвідоміший вишкіл римлян, за якого щити зімкнуті, це – тестудо (черепаха), у якому солдати, діючи під міськими стінами, захищали себе, підіймаючи щити над головами. Схоже, при цьому вишкілі римські солдати стуляли щити і з боків. У зображенні *testudo* на Траяновій колоні римські легіонери показані зі зімкнутими щитами не тільки над головами, а й з лівого боку їх (показаний лише один бік). Під час руху було б важко було зімкнути щити з правого боку і ззаду, але, стоячи на місці, легко можна було зімкнути щити навколо всього каре. Отже, змикання щитів легіонерів Красса було частиною маневру тестудо. Ми знаємо, що в цьому випадку вони не зімкнули щитів зверху, оскільки джерела Плутарха стверджують, що коли солдати Публія Красса були відрізані від основної армії, вони піднялися на піщаний пагорб і зімкнули щити,

але ці воїни опинилися вище рівня щитів, і через це були перестріляні парфянами [1, с. 111–120].

Битва біля Карр стала катастрофою для римської армії. З 42 тис. воїнів, які виступили в похід разом із Крассом, уціліло менше однієї чверті, 20 тис. були вбиті та 10 тис. потрапили в полон. Парфяни відправили цих полонених римлян до Маргіани (район у Центральній Азії, де зараз розташований Мерв) для захисту своїх східних кордонів. Невідомо, скільки із цих 10 тис. дісталися регіону. Про їхню долю не зберіглося відомостей ні в римських, ні в грецьких джерелах. За Горацієм, ці римляни одружилися з варварками і служили в парфянській армії [2, с. 67].

Понад сотні піхотинців, вишикуваних у ряд «наче риб'яча луска», майже напевно були легіонерами Красса, які служили найманцями у Чжичжи. Коли китайці направили на них свої арбалети, вони, природно, повторили маневр, виконаний в армії Красса в битві біля Карр – підняли свої scuтуми, зімкнувши їх перед собою.

Присутність римлян підтверджується наявністю подвійного дерев'яного паркану, виявленого китайцями навколо стін фортеці. Ні в літературі, ні в археології не можна знайти приклади парканів навколо стін грецьких міст. Можливо, навколо стіни був рів (і навіть три рови зі значними укріпленнями). Однак римляни завжди використовували паркани для укріплення рову, особливо перед брамою. Там, де був міст через воду, паркани будували по обидва боки насипу над і під мостом. Подвійні огорожі, спалені китайськими військами під час облоги фортеці, ймовірно, захищали міст через рів навколо стін фортеці Чжичжи. Паркани були стандартним типом римських укріплень, тож можна припустити, що римські інженери допомагали в будівництві фортеці Чжичжи. Гуни були кочівниками і не мали укріплень, за винятком кількох, побудованих китайськими ренегатами на півночі Монголії. У Согдіані Чжичжи, звичайно, намагався отримати найкращу технічну допомогу у фортифікації, і римські легіонери могли її йому надати.

Що сталося із цими римлянами? Згідно з китайськими джерелами, коли укріплення були атаковані, ці піхотинці вийшли за стіни міста. Безсумнівно, списи китайських самострілів були спрямовані на них ще з більшою спустошливою силою, ніж парфянські стріли в Каррах. Число взятих живими (145) відповідає кількості римлян, що вишикувалися поза міськими стінами («понад сотні»). Полонені римські легіонери, можливо, просунулися ще далі на схід. Ми не маємо про них жодних подальших відомостей. Цікаво було б знати, чи дістався хтось із них коли-небудь до Китаю.

Література:

1. Квінт Горацій Флакк. Твори. З латинської / Переклад, передмова та примітки А. О. Содомори. Київ : Дніпро, 1982. 254 с.
2. Плутарх. Порівняльні життєписи. Переклад з давньогрецької Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. Передмова Й. Кобова. Київ : Дніпро, 1991. 440 с.
3. McGovern Montgomery W. The Early Empires of Central Asia: A Study of the Scythians and the Huns and the Part They Played in World History. The University of North Carolina Press, 1939. 546 p.

УДК 930.2(430)«17»+930.1+930.83:94

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-32>

Спіцин Ю. П.

ORCID: 0009-0005-3601-5196

*аспірант кафедри джерелознавства та суспільних комунікацій
Запорізький національний університет,
директор*

*Комунальний заклад «Запорізький обласний краєзнавчий музей»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна*

Шаповалов Г. І.

ORCID: 0000-0001-5813-9521

*доктор історичних наук, професор,
професор, завідуючий кафедри українознавства
та загальної мовної підготовки*

*Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

КИТАЙСЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ В КОЛЕКЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Ключові слова: Улус Джучі, Великі Кучугури, городище, китайський селадон.

У XIII столітті в степах Центральної Азії і Західного Сибіру виникає кочова держава Улус Джучі (Велика Держава), відома як Золота Орда. Ця держава проіснувала до початку XVI ст. Із часом, просуваючись на захід, ординці починають заселяти землі на сході сучасної України і будувати тут свої міста. Саме вони стають опорними пунктами віднов-